

David Klimeš

ČESKO VERSUS BUDOUCNOST

**Naše dnešní krize
a jak z ní ven**

PŘEDMLUVA

Iveta Radičová

DOSLOVY

*Martin Buchtík | Dana Drábová | Filip Matějka |
Daniel Münich | Danuše Nerudová | Tomáš Němeček |
Filip Pertold | Daniel Prokop*

VYŠEHRAĐ

Česko versus budoucnost

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.ivysehrad.cz
www.albatrosmedia.cz

David Klimeš
Česko versus budoucnost – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2020

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

Česko versus budoucnost

Naše dnešní krize
a jak z ní ven

David Klimeš

Česko versus budoucnost

Naše dnešní krize
a jak z ní ven

David Klimeš

VYŠEHRAĐ

OBSAH

Návod k použití této knížky	9
Předmluva: Proč zažíváme defektní demokracii?	11
Iveta Radičová	11
Úvod: Česko bez roušky	19
Česko v předčasné krizi středního věku	27
Zaseklý stát a reakce na něj: kulturní boj, bezhodnotový pragmatismus a hodnotové placebo.	45
Kulturní boj, kterému předchází frustrace	58
Bezhodnotový pragmatismus, který neumí vést	62
Hodnotové placebo, které neléčí	64
Naučme se už konečně krizím: překonejme je idealistickým realismem, ne politikou strachu.	67
Už zase je čas na českou otázku	71
Už zase hledáme cestu z naší nynější krize	78
Už zase řešíme problém malého národa	83
Už zase hledáme ten správný liberalismus pro moderního člověka	89
Už zase hledáme odpověď na sociální otázku	94
Raději idealistický realismus 19. století, než politiku strachu 21. století	100
Puls místo stagnujícího, czexitového, korporativistického a asociálního Česka	113
Prosperující místo stagnujícího Česka	115

Unijní místo czexitového Česka	146
Liberální místo korporativistického Česka	160
Sociální místo asociálního Česka	183
Závěr: Česká otázka v zajetí populistického algoritmu.....	209
Osm možných doslovů	215
Stačí otočit klíčem v zámku	
<i>Danuše Nerudová</i>	216
Doslov temný a ještě temnější	
<i>Daniel Münich</i>	219
Společnost odmítání rizik	
<i>Dana Drábová</i>	224
Nebudme tak netrpěliví	
<i>Filip Matějka</i>	227
Kvůli čemu má česká společnost existovat?	
<i>Tomáš Němeček</i>	230
Co ukázal koronavirus?	
<i>Daniel Prokop</i>	233
Bez kvalitních dat se epidemie ani stát řídit nedá	
<i>Filip Pertold</i>	237
Čtyři problémy české společnosti	
<i>Martin Buchtík</i>	242

NÁVOD K POUŽITÍ TÉTO KNÍŽKY

Vážený čtenáři, vybral sis vskutku víceúčelovou knihu, kterou lze použít na mnoho způsobů. Přestože se jí vine od začátku do konce stále ta samá otázka, o jakou budoucnost chceme společně ve středu Evropy usilovat, lze také celkem náhodně zapíchnout prst do knížky a začíst se.

Třebaže kniha ze všech možných stran zkoumá současný charakter naší republiky, úvodní slovo nebylo původně psáno česky. A to schválně. Někdy nám v debatách až příliš chybí širší pohled schopný nezbytného evropského nadhledu nad naším domácím politikařením. Předmluva bývalé slovenské premiérky a nyní profesorky bratislavské International School of Liberal Arts Ivety Radičové onen velký obrázek velmi dobře rýsuje a opakovaně zdůrazňuje, že to jediné, o co se nyní můžeme bezpečně opřít, je svoboda a touha po ní.

Knihu jsem psal dlouho a po vypuknutí koronavirové pandemie jsem chvíli myslel, že celý text zahodím. Ale jen na chvíli. Brzo se ukázalo, že skoro za každým problémem, který si žádal rychlé řešení, je nějaká dlouhodobá potíž, kterou jsme nebyli schopni odstranit v dobrých časech, takže jen znásobuje krizi a zpomaluje akceschopnost státu. Lidé nosili roušku, ale nechráněné Česko bylo bez roušky.

Proč jsme ale nebyli schopni v dobrých časech Česko pro dobro nás i našich dětí reformovat? Proč připomínáme člověka stíženého krizí středního věku, který ví, co by měl udělat, ale nemůže se k tomu odhodlat? Velká část problému tkví v tom, jak o současném stavu republiky mluvíme. Nikdy nerozhýbeme zaseklý stát, pokud budeme podléhat svodům kulturního boje, bezhodnotového pragmatismu či hodnotového placebo.

Otevřít knihu se dá i o kapitolu dál. Místo abych plul po proudu aktuální, čím dál mohutnější vlny knih o ohrožení liberální demokracie z per domácích i zahraničních politologů, sociologů či ekonomů, pádluji proti proudu českého myšlení až k dílu Tomáše Garrigua Masaryka. Člověk

narozený roku 1850 nám samozřejmě nemůže pomoci vyřešit problémy 21. století, ale jeho otázky (tedy nejen ta obecná česká) jsou přesně ty, na které nyní musíme najít znovu aktuální odpověď.

Kdo zapíchnul prst ještě o kousek dále, ten místo politických a historických zamyšlení dostane konkrétní nabídku sady reformních kroků. Jen tak nahmatáme republiky znovu puls – tedy prosperující, unijní, liberální a sociální budoucnost.

Víceúčelová kniha se dá samozřejmě číst i odzadu – u teze o algoritmu populismu, který stravuje zbytky racionální debaty ve veřejné sféře, jsem do poslední chvíle nevěděl, zda patří na konec či na začátek textu, protože od tohoto problému se mnohé odvíjí. A nevím to vlastně dosud.

S knihou se tedy dá pracovat různě a volně, nicméně jestli přeci jen mohu něco doporučit k vaší pozornosti, pak je to závěrečný oddíl pohledů mnou oslovených osobností, jak ony vidí současnou společenskou krizi.

Již při psaní knihy jsem jasně věděl, že na začátku by měl být nadhled osobnosti zpoza českých hranic a na závěr nabídka různých pohledů na naši současnou situaci od osobností českého intelektuálního života, kterých si velmi vážím. Nikdo z oslovených neodmítl, už to je pro mě velká čest. A čtenář po přečtení několika doslovů od českých elitních sociologů, ekonomů, právníků i manažerů si může v této víceúčelové knize vybrat ten, se kterým souzní nejvíce. Za reflexi děkuji v abecedním pořadí: Martinu Buchtíkovi, Daně Drábové, Filipu Matějkovi, Danielu Münichovi, Danuši Nerudové, Tomáši Němečkovi, Filipu Pertoldovi a Danielu Prokopovi.

A to je z návodu k této víceúčelové knize asi vše. Samotné použití je už na vás.

PŘEDMLUVA: PROČ ZAŽÍVÁME DEFEKTNÍ DEMOKRACII?

Iveta Radičová

Začnu především narativem. Pokud si všimnete diskursu o stavu věcí veřejných, o Evropě nebo o světě, tak je plný negativ. Pokud sledujete diskurs o EU, tak je plný konstatování, v čem jsme rozdílní. Kumulujeme množství rozdílností. Ani náhodou už se nebavíme o tom, co nás spojuje, zda nás to ještě spojuje a co by nás spojoval mohlo. V postkomunistických zemích po dlouhá desetiletí do roku 1989 existoval narativ, že svoboda je ohrožení. Svoboda je nebezpečí. Svoboda znamená vliv západní civilizace a přinese kriminalitu, drogy a všechny neduhy, sváry a problémy západního světa. Bohužel, převládající vnímání svobody má dnes opět ducha ohrožení. Z existujících problémů proto spíše viníme svobodu, než jakýkoli typ diktatury či autoritativního režimu. Ušli jsme nějaký kus cesty a myslím si, že se patří v úvodu shrnout, co se povedlo.

Postkomunistické země podle expertů zaznamenaly největší skok v systémové změně za posledních sto let. Naše země se z kategorie nejméně rozvinutých zemí světa dostaly díky transformaci mezi nejvyspělejší. Dokonce do prvních 25 procent nejvyspělejších zemí světa. Dosáhli jsme přes počáteční úpadek hned po roce 1989 rychlejší ekonomický růst za 20 let než kterákoli země v evropském regionu. Spotřeba na hlavu v postkomunistických zemích vzrostla v průměru o 88 procent ve srovnání s růstem 56 procent v západní části Evropy. Zlepšila se životní úroveň, zvětšil a zkvalitnil se prostor, ve kterém žijeme a bydlíme. Naše země dnes mají větší počet uživatelů internetu, než je průměr zemí západní Evropy. V našich zemích jsme vyřešili zčásti, avšak významně, zátěž životního prostředí. Emise se snížily na polovinu. V našich zemích se prodloužila střední délka života ze 69 na 73 let. Máme nejrychlejší pokles dětské úmrtnosti v rámci evropských zemí vůbec. Nejvýznamnější transformací byla ale ta politická. Ze zemí založených na vojenském průmyslu, přeindustrializovaném společenství, státně dominovaných systémech jsme se transformovali v tržní ekonomiky, založené

na soukromém vlastnictví, které jsou integrované do globálních sítí a trhů. Zásadní změny v politice vedly z monolitu do pluralitního systému. Ze státem organizovaného a řízeného vzdělávání do akademických svobod. Z justice závislé na státní moci do justice nezávislé. Vlády požívají nejvíc svobody, jak vůbec kdy v historii regionu měly. A občané mají tolik svobody, kolik je jí možné, v rámci dané ekonomické síly, mít. To ale neznamená, že bychom nečelili velkým problémům a výzvám. Ano, existují, jsme velmi vzdáleni tomu říct, že jsme perfektní a nemáme co řešit. Koneckonců už nabídka politických stran v politické soutěži je důkazem toho, že něco je v našich společnostech zásadně nemocné. Odpovězme si pravdivě, co je touto sociální nemocí. Pokusme se o její diagnózu.

Všichni v postkomunistických zemích máme před sebou velmi vysokou míru korupce. Všichni před sebou tlačíme velké regionální rozdíly a nízkou vymahatelnost práva, nízkou důvěru v nezávislou justici, nízkou občanskou účast na správě věcí veřejných, nízkou důvěru ve státní instituce a nízkou úroveň sociálních a veřejných služeb, čímž se řadíme mezi defektní demokracie. Co je v politice nejdůležitější? Přece spokojenost občana. Roste poměr nespokojených občanů a navrch má část společnosti, která je spokojená se stavem věcí veřejných a se svým životem. Z této skutečnosti vyplývají zásadní výzvy. Habermas říká, že jsme svědky jakési postdemokratické éry, která je charakteristická vnímáním občanů, že jejich účast na demokracii není vůbec podstatná a že hlavní rozhodnutí nejsou v rukou politiků, které si volí. Ta jsou v rukou státních a nestátních aktérů. V rukou kohosi nezvoleného. Říkáme tomu nezodpovědnost v demokracii. Já to nazývám demokracií 3D, demokracie jako dokonalá drzost. Kdosi je zodpovědný, ale nikdo neví kdo.

Jakým hlavním výzvám čelíme? Především propasti v očekáváních. Tato propast v očekávání je jednoznačně viditelná a čitelná. Očekávání mezi tím, co občané chtějí, aby jejich vlády plnily a co jejich vlády doopravdy realizují. Jednoduše vyjadřují nespokojenost s tím, že systém, v němž žijí, je plnohodnotně kontrolovaný funkčními demokratickými institucemi. Jsme svědky nárůstu nespokojenosti mezi občany. Globální krize zvyšuje a posiluje napětí v domácích trendech stejně v Evropě jako ve světě. Především z hlediska nového rozložení moci a bohatství, kdy je bohatství koncentrované u malé skupiny populace, přičemž druhá skupina populace začíná být rovnoměrně relativně chudá. Vzniká obrovský paradox, jehož vyjádřením jsou rostoucí veřejné rozpočty a výdaje,

extenze státu a zároveň rostoucí sociální vyloučení. Přerozdělovací proces v nastaveních, v jakých ho dnes máme, nefunguje. Není třeba většího důkazu. Je ohromný rozpor mezi veřejností a elitami. Z tohoto hlediska můžeme diagnostikovat krizi meritokratických elit v našich společnostech. Nedůvěra v politiku samozřejmě urychluje nástup nových politických sil a zvyšuje politickou polarizaci ve společnosti. V zemích jako je Bulharsko, Česko, Maďarsko, Litva, Slovensko nebo Slovinsko je rozšířená nespokojenost se špatným řízením a korupcí, a právě tato nespokojenost je živnou půdou a podhoubím pro odmítání současného stylu vládnutí, vytváření prostoru pro nový typ elity. Myslím si, že základní odpor není vůči demokracii jako takové, ale vůči reálné demokracii, jejím reálným současným podobám. Lidé se dožadují větší demokracie, větších práv a větší účasti na správě věcí veřejných, ne ale v podobě, jakou zažívají v současném chování představitelů moci. Více transparentnosti, kontroly, efektivnosti veřejných institucí je nevyhnutelnou podmínkou obnovy důvěry ve správu věcí veřejných. Ale to zdaleka nebude stačit.

Jsmo svědky dvou zásadních sporů. Tím prvním je spor mezi globálními trhy a možnostmi národních politik. Žádná národní politika není schopna zodpovědně nabídnout řešení na dopady a efekty globálních trhů. Je to vyloučeno. Jsmo toho svědky po desetiletí a pořád nemáme řešení a odpovědi. Vlády v očích občanů selhávají. Má to logické vysvětlení. K úspěšnosti globálních trhů je třeba privilegií a monopolu. Tehdy je globální hráč úspěšný. Naopak demokracie je postavena na jiných hodnotách. Na regulaci ve prospěch a pro potřeby občanů k zabezpečení jejich lidských práv. To je v protikladu. Proto si národní politika neporadí s tlaky globálních trhů. Něco málo teorie. Je to známé Rodrickovo trilema mezi suverénními národy, demokracií a globalizací, kde jasně konstatuje, že můžete úspěšně realizovat pouze dvě z nich. Dvě ze tří dimenzí umíme realizovat. Pokud aspirujete na všechny tři, pak selháváte. Druhý spor plyne z existující situace. Zužuje se prostor pro národní politiky a jejich schopnosti a možnosti. Nenabízejí demokratické kompenzace existující situace, což vytváří nový spor – spor o identitu. Místo sporu minulého století, který se týkal socioekonomických témat a rozděloval tak také politické spektrum, dnes řešíme spor o identitu národní, evropskou, světovou či lokální, hlavně ale v tématech etnicity, kultury a náboženství. „Zrada“ tohoto typu sporu je, že lze jen velmi těžko dosáhnout kompromisu. Hledá se velice obtížně, pokud vůbec. Právě tento spor ústí do polarizace společnosti s nemožností vytvářet

koalice a spolupracovat. Spor mezi národní demokracií a globálními trhy je zdrojem sociálního napětí, které může ohrozit demokracii v základech. Znásobeno silou bohatých korporátních elit spolu s tlaky na stát kompenzovat dopady globálních trhů to vytváří prostor pro vytlačování sociálních skupin ze společnosti a vytváření skupiny neobčanů dané komunity. Štěpení mezi vítězi a poraženými na bázi stranického souboje dnes ústí do vytváření totálně zneprátených táborů. Měníme slovník. Upřímnost se zaměňuje za vulgárnost. Vulgarita znamená zašpinění veřejného prostoru a vůbec nepojmenovává základní problémy, naopak je zastírá. Vyvolává hněv, který spojuje se strachem a nejistotou. To je živná půda pro extremismus. Základní hodnoty liberální demokracie, například svoboda slova, právo na shromažďování nebo právo na ochranu soukromí jsou erodované tlakem dvou rozdílných procesů. Procesem dožadování se větší bezpečnosti a jistot a odchýlením se od liberální demokracie a příklonem k silnějšímu autoritativnímu režimu.

Vracím se ke své úvodní tezi. Svoboda je ohrožení. Poptávka po stabilitě, jistotě a pořádku je stále silnější. To jsou pilíře autoritativní moci. Co s tím? Myslím si, že nás čekají balíky výzev ve vícero oblastech.

První oblastí je politický systém. Základním cílem musí být a měla by být rozhodovací a participativní demokracie. Lidé se domáhají větší účasti na správě věcí veřejných také v mezivolebním období. My jim nejčastěji nabídneme referendum, a ještě jim mnohokrát dáme podmínku padesátiprocentní účasti, tudíž jsou referenda jen zřídkakdy úspěšná. Avšak v mezivolebním období existují také jiné nástroje. Především zvolení reprezentanti občanů mimo politické strany, kteří budou vyjadřovat názory a postoje k základním přijímaným rozhodnutím a legislativním opatřením a kteří budou mít právo reagovat na schválenou legislativu. Měli by mít možnost navrhnout změny a řešení na základě náhodně vybraného vzorku reprezentace toho subjektu, jehož se daná legislativa týká. Zahrnout občany do rozhodovacích procesů.

Krok druhý – práva a instituce pro budoucí generaci. Současný život na dluh, který tlačíme před sebou, a nemám na mysli pouze dluh ekonomický, odevzdáváme příští generaci, aniž bychom zvažovali kroky a jejich dopady na delší dobu, než jsou čtyři roky volebního období. Volám po ochraně demokratických kapacit pro budoucnost. Tak, jak poměrujeme, jaký vliv bude mít přijatá legislativa na státní rozpočet, na životní prostředí, tak by součástí každého přijatého kroku mělo být vyhodnocení vlivu na život další generace. Jaký to bude mít efekt za 20-30 let. Takovéto

vyhodnocení důsledků přijatých rozhodnutí bude měnit všechny intervence, jež budeme do přijatých rozhodnutí zahrnovat. Když už je zle a máme nejvyšší nezaměstnanost mladých lidí, tak rychle spouštíme projekty. Snažíme se je nějak zařadit do společnosti a na trh práce. Nicméně prvotní zklamání tím už nenapravíme. Je to proto, že u přijatých opatření trhu práce nebyly promyšleny dopady na příští generaci.

V oblasti ekonomického a sociálního systému se nevyhneme posunu a důrazu na sociální zodpovědnost korporací. Nestačí jenom lepší podnikatelské prostředí, nebo lepší konkurenceschopnost. Apeluji na přijatou rezoluci OSN z července 2011, která vytvořila základní principy pro obchod a lidská práva. Myslím si, že celý problém tkví v tom, že jsme si sice všichni podepsali, ale tím jsme to považovali za vyřízené. Ale reálné politiky tohoto principu skoro v žádné zemi nenabývaly podoby a platnosti. Jsme svědky rostoucích rozdílů mezi konzumním chováním na jedné straně a lidskou důstojností na straně druhé. Prohlubuje se nedůstojný život se smartfounem v ruce.

Druhý balík se týká protikorupčních opatření. Tolik o nich mluvíme. Přijímáme jednu legislativu za druhou, abychom konstatovali, že skutek se nestal. Už roku 2005 byla přijata konvence o tom, jak postupovat v boji proti korupci. Korupce je chápána velmi široce a jasně. Jsou to úplatky, je to zpronevěra, zneužívání veřejných financí, včetně praní špinavých peněz. Zaměňovat korupci s 20eurovým úplatkem je primitivní. Korupce je daleko širší fenomén, na jehož regulaci nástroje známe. Konečně, roku 2010 Evropská unie (EU) rozvinula tzv. Stockholmský program, který umožnil Evropské komisi (EK) monitorovat a vyhodnocovat to, jak se nám daří v boji proti korupci. Zlepšila se komunikace orgánů EURO-POL, EUROJUST nebo CEPOL. Každoročně konstatujeme, jak v tom žebříčku klesáme. Murphy to zformuloval nejpřesněji: „Pokud nechcete daný problém řešit, zřídte instituci. Jistojistě to nebude fungovat.“ My je tedy zřizujeme a korupce přichází také do těch institucí, které jsme zřídili.

Třetím balíkem je inkluze a sociální práva. Zformuluji pro některé možná trochu revoluční větu. Transformovali jsme naše sociální státy z původního welfare na workfare, nazvali jsme to třeba flexibilní trh práce, abychom dnes zjistili, že máme hluboké strukturální problémy na trhu práce. Konstatuji, že stále větší veřejné prostředky vedou k většímu množství nespokojených občanů, sociálnímu vyloučení, relativní chudobě a nárůstu skupin ohrožených rizikem chudoby. Dlouhodobě nezaměstnané nemusím ani zmiňovat. Budeme muset realizovat zásadní

změnu z původního systému na před-rozdělovací sociální politiku. Intervenní programy začínající od dětství pro zabránění pádu do sociální záchrané sítě. Programů je po ruce několik, jde jen o to, abychom pustili z rukou vábničku sociálních balíčků a rozdávání, které pouze utvrzují a udržují v hranici chudoby. Je to zcela nový model, ale měli bychom mít odvalu se do něj pustit. Myslím si, že politický subjekt, který přijde s touto vizí, bude mít velké šance. Zvyšuje to, čemu říkáme rovnost příležitosti. Svoboda je rovnost příležitosti.

Čtvrtým balíčkem je integrace neobčanů. Narůstají nám zranitelné skupiny, a to nejen na úrovni zaostalých lokalit. Budeme řešit zranitelnost tím, že všechny přestěhujeme do hlavních měst? To není řešení. Ani neodpovídá na hlavní výzvy. Proto pokud dnes mluvíme o tom, že klesá nezaměstnanost, tak bychom měli zároveň analyzovat, jakým způsobem. Nynější způsob vytváří skupinu pracujících chudých. V Slovenské republice je to dnes 20 procent pracujících. To je další skupina nespokojených. K tomu přidejme výzvu stárnutí populace v Evropě. Musíme hledat model, který bude kombinovat demokratickou výzvu se strukturálními problémy trhu práce. Je to zadání pro elity. Je to zadání pro politiky. Pro nás všechny.

Další oblastí je spravování našeho státu, věcí veřejných. Víme, že žijeme v digitální éře. Ale e-government neřeší obsah politiky, je pouhou formou. Způsobem řešení čeho? Čemu přesně má ulehčit? Aby podnikatel vyplňoval elektronicky víc a víc formulářů? Stejně je nakonec bude muset vytisknout. Chudáci naše lesy. Pokud nezměníme obsah politiky, digitalizace nám nepomůže. Je jen prostředkem. Výborným příkladem je Estonsko, to ale má za sebou také ekonomické reformy. Je to názorný příklad, kdy e-government může fungovat, zefektivnit a ztransparentnit už existující služby. Pokud to neuděláme, tak jen zvyšujeme libovolnost chování stále mocnější oligarchické demokracie.

Oblastí, na kterou nesmíme zapomínat, je kvalita života v našich obcích a městech a účast na správě lokálních záležitostí. Žili jsme v přesvědčení, že pokud se občana určitý problém bude na lokální úrovni týkat víc, bude se také víc angažovat a zvolí si někoho, kdo bude zodpovědnější a bude lépe spravovat záležitosti občanů. Bohužel, nestalo se to. Spíše funguje rodinný klientelismus než zodpovědnost za správu samosprávných záležitostí. To už narážím na mnohem hlubší problém, problém politické kultury.

Stejně tak nezapomínejme na vliv na životní prostředí a vyhodnocení těchto vlivů. Pokud se nebudeme chovat zodpovědně a budeme opakovat větu, že klimatické změny neexistují, nevím, zda něco změníme. V každém případě to, co produkujeme, má vliv na životní prostředí a vliv na budoucí generace, minimálně z hlediska zdrojů, které jim zůstanou k dispozici.

Poslední oblast, kterou bych ráda zdůraznila, je čestná veřejná politika, vztahy mezi veřejným a soukromým sektorem a čestnost vlády. Iluze, že? Ale bez vizí, iluzí a snů neexistuje šance na postup. Beze snů umírá společnost. Bez schopnosti mít vizi a dalekosáhlé plány neumíme odpovědět na otázku, proč tu vlastně jsme. Sny nás dělají lepšími, protože nám umožňují překročit stín dnešní existence. Proto si myslím, že snít o čestném politikovi není zakázáno, je to dokonce povinné. Máme se domáhat čestnosti v základních vztazích, dodržování pravidel hry. Pokud bychom byli čestní, nezažívali bychom krizi od roku 2008 dodnes.

Svoboda je v narůstajícím soukolí nejistot naší jedinou jistotou, tak si ji nenechme vyrvat z rukou.

ÚVOD: ČESKO BEZ ROUŠKY

Ušili jste si vy nebo vaši blízcí v roce 2020 roušku? Pravděpodobně ano. Narychlo šité roušky se staly symbolem nenadálého vpádu pandemie Covid-19, virové nemoci způsobené koronavirem SARS-CoV-2. Co se vám vlastně vybaví při vzpomínce na roušku? Byla pro vás především symbolem sounáležitosti? Strachu o zdraví? Neschopnosti vlády zajistit ochranné prostředky? Nebo solidarity s ostatními? Asi od každého trochu...

Ale úplně jsme zapomněli ještě na jeden význam. Paradoxní. Přestože rouška má zakrývat, tak v případě Česka dokonale obnažila fungování celého našeho státu. Co dodýchávalo a čekalo na reformu či modernizaci už před krizí, to se okamžitě začalo hroutit.

Problémy českého státu jsou navíc dobře viditelné, protože pandemie koronaviru byla svého druhu dokonalou bouří, která nemá jasného viníka – jakkoliv už nyní jistě víme, že například naše epidemiologické plány nebyly v pořádku, samotný vir lze jen těžko hnát k odpovědnosti za způsobenou pohromu. Není to tedy stejné jako před deseti lety u velké finanční a následně hospodářské krize, kdy se pozornost právem okamžitě zaměřila na špatně regulovaný finanční svět investičních bankéřů. I příští krize pravděpodobně bude zase spjata zase s krachem nějakého konkrétního sektoru a můžeme se jen dohadovat, zda to budou nemovitosti, virtuální měny či třeba celý IT průmysl. Ale koronavirus zaskočil státy naprosto nepředvídatelným způsobem, donutil je hibernovat celou společnost, dobrovolně poslat ekonomiku do recese. Jako rentgen prosvítil celou společnost a ukázal, zda má pevnou kostru.

Z takové dokonalé bouře mohou dobře vyjít jen reformní státy, které mají kvalitní zdravotnictví, udržitelný sociální systém, pružný trh práce a podporu v nezaměstnanosti, efektivní a rychlou byrokracii, jsou schopné rychle veřejně investovat, mají v pořádku rozpočty a mají jasnou

legislativu v rámci demokratického právního státu. A v neposlední řadě sama společnost musí být schopna konsenzu.

Mnoho jste si z toho u České republiky asi neodškrtli. A není divu. Pojďme si tedy připomenout, jak Česko procházelo první fází koronavirové krize a jak bolestně chyběl funkční stát.

Česká vláda přitom zareagovala poměrně rychle, od počátku března 2020 zpříšňovala dílčí opatření, 11. března zavřela školy a 12. března byl vyhlášen nouzový stav. Česko se zastavilo.

Jak moc vláda nesla odpovědnost za nedostatek ochranných pomůcek, to asi ještě posoudí historie, ale situace dala vzniknout právě zmiňovanému symbolu krize – ručně dělané roušce. Národ prokázal, že jako už tolikrát si dokáže poradit, když se mu nedostane účinné pomoci od státu.

Kde však na verdikt historie čekat nemusíme, tak to je běh dalších týdnů a měsíců, kdy se do řešení krize měla postupně zapojovat jedna fungující část státu za druhou a společnými silami čelit výzvě. To se nakonec podařilo až s vypětím sil po značném chaosu. Uvedme si pár příkladů.

Nejzásadnější v pandemii byl samozřejmě zdravotnický systém. O kvalitě českých lékařů a dalšího personálu nemůže být pochyb, také jejich maximální nasazení vyústilo v opakované politické děkování všem „v první linii“. Ale za touto „první linií“ se udála z donucení naprosto chaotická a divoká změna celého zdravotnického systému, který se rozpadal už před krizí a nápor pandemie by bez obří finanční pomoci jen těžko vydržel.

Problémy českého zdravotnictví se samozřejmě netýkají jen poslední vlády, ale právě Andrej Babiš výrazně stavěl svou dosavadní politickou kariéru na úporné kritice zdravotnictví jako „černé díry“, kam on už nebude dávat bezmyšlenkovitě další peníze daňových poplatníků a systém nejprve zreformuje. Šest let jako ministr financí a pak premiér odmítal zdravotnictví výrazně přidat, ve svých volebních reformních slibech garantoval nové připojištění, možnost připlacení za lepší službu a spoustu dalších věcí, na které nikdy nedošlo.

Ještě těsně před koronavirovou krizí jeho ministr zdravotnictví poslal na vládu novou vyhlášku, podle které by se jen mírně navýšila platba zdravotního pojištění od státu na důchodce či studenty, dohromady by to tedy přihodilo systému 3,5 miliardy, zbytek financí ať si najdou lékaři někde sami, vždyť pacienta odmítnout stejně nemohou.

A pak přišla dokonalá bouře a i když nakonec pacientů s koronavirem nebylo tolik, kolik se očekávalo, zdravotnické finance se stejně začaly okamžitě hroutit. Babiš jako zkušený politik pochopil neudržitelnost svého postoje, vylekal se zloby veřejnosti, že stát není schopen zajistit kvalitní zdravotní péči, a tak okamžitě o 180 stupňů obrátil rétoriku. V polovině roku 2020 bylo pro zdravotnictví slíbeno již 40 miliard (!). Navýšení zdravotního pojištění za důchodce či studenty, které předtím Babiš blokoval, radikálně stoupl a jen v roce 2020 na něj padne navíc 21 miliarda. A to není vše, například dalších 6,5 miliardy půjde na oddlužení nemocnic, což Babiš roky také blokoval.

Šest let tedy premiér tvrdil, že stát platí příliš mnoho na zdravotní pojištění, aby výsledkem byl po mnoha letech naprostý obrat, kdy státní platba do veřejného pojištění se skokově zvýší z 21 procent na 33 procent. To ovšem bez související hluboké reformy zdravotnictví opět není udržitelné a dlouhodobě zaplatitelné. Tento stát stále nemá žádný smysluplný plán, jak udržet zdravotnictví na kvalitní úrovni, což je varující při vědomí stárnutí populace, které si vyžádá dodatečné náklady, proti nimž ty na pandemii byly jen drobné.

Koronavirus tak nereformovanému českému zdravotnictví strhl roušku a my vidíme, v jak kritickém stavu české zdravotnictví je.

Stejně kritická jako zdravotnictví se ukázala celá komunikace státu s občany. Oponenti vlády viní premiéra Andreje Babiše z naprosto zmatené a chaotické komunikace, která vyústila ve zmatenou a chaotickou řešení. Přes nepochybnou oblibu razantních výroků u českého premiéra bychom ale i v mnoha dalších evropských státech našli při porovnávání podobné problémy – snahu politiků rozhodovat, když ještě neměli úplné a přesné informace, což vedlo k neustálé nejistotě a úpravám původních rozhodnutí.

To, v čem se však Česko od mnohých evropských států v koronavirové krizi odlišovalo, nebyla ani tak chaotičnost politiků, ale naprostá absence moderního spojení mezi státem a občanem na technologické úrovni 21. století.

Jen jeden smutný anekdotický příklad: Jedno z prvních protikrizových opatření bylo rozhodnutí ministryně financí o odložení platby daní. Ale podívejme se, jak přesně své rozhodnutí odůvodnila. „Všem fyzickým osobám umožníme podat daňové přiznání a uhradit daň bez

sankce o 3 měsíce později, a to bez nutnosti prokázat důvody související s koronavirem. Tedy máte čas nikoliv do konce března, ale do 1. července. Zamezujeme tím koncentraci osob na úřadech a poštách.“ Nešlo tedy primárně o úlevu daňovým poplatníkům, ale o strach epidemiologů z pravidelného obíhání statisíců lidí na konci března od okénka finančního úřadu k okénku sociální správy, pak k okénku zdravotní pojišťovny a ještě to celé vzít přes poštu.

To vše se dělo ve chvíli, kdy tu podle slibů této vlády už od roku 2016 měl fungovat daňový online portál a zároveň tu měl plně a masově fungovat takzvaný Portál občana, kde s vámi stát online komunikuje o tom, co po vás potřebuje, a informuje vás o důležitých událostech.

Nic z toho stále není, ač by stačilo velmi rychle okopírovat fungující komunikační systémy mnoha našich evropských partnerů. Ne že by to politici neslibovali, jen to prostě není. Před posledními sněmovními volbami Babiš sliboval svým voličům digitalizaci jako mají v Estonsku: „Lidé v Estonsku soutěží, kdo rychleji vyplní daňové přiznání přes mobilní telefon. Rekord je právě teď, když to píšu, něco kolem dvou minut. Jejich premiérovi to trvalo čtyři minuty.“ Když pak v roce 2018 pozval do Česka estonského premiéra Jüriho Ratase, tak se zase rozplýval: „Estonci už volí přes mobil! Samozřejmě daňové přiznání do tří minut. Občanka, registry, vše je automaticky předvyplněno. Včera večer jsme šli na pivo, tak se ještě na mobilu podíval, jaké známky dostaly ten den jeho děti, které psaly písemku.“

Ze slibů, že to zde bude jako v Estonsku, není nic. A koronavirová krize ukázala, jak tragické může být, když se stát nedokáže efektivně spojit se svými občany a škemrá u soukromých mobilních operátorů, aby rozeslali alespoň základní informativní SMS, co se vlastně děje. Český stát se jako vždy ukázal být přeborníkem v represích, zákazech a pokutách, ale že se k mnoha lidem v 21. století nedostala informace od centrální vlády, jak se mají v krizi chovat, to nikomu příliš nevadilo.

Koronavirus tak českému slibování moderního digitálního státu strhl roušku a ukázal, že jsme stále papírové Rakousko-Uhersko, které když navštíví vir, tak se přeruší komunikace občanů s úřady, protože při čekání na razítka a papíry u okének bychom jen vytvořili další epicentrum nákazy. To je v digitální éře nepřijatelné.

Po zdravotnickém ataku koronaviru nastoupil atak ekonomický – země se ponořila spolu s dalšími evropskými státy do hluboké krize. Pro Česko by to neměl být problém. Politici zde s oblibou zmiňují, jak skvěle české hospodářství šlape, a zároveň že máme nejnižší nezaměstnanost v Evropské unii. Hospodářské zdraví země se ale pozná vždy až v krizi, která ukáže, jak pružný je pracovní trh, jak pohotový je sociální systém a jak efektivní je státní pomoc.

To, co předvedl český stát, byl naprostý chaos. Existuje přitom několik klasických ekonomických pouček, jak postupovat.

V první řadě platí, že peníze lze za zlých časů v ekonomice udržet nejjednodušeji tak, že stát na nějaký čas pozastaví výběr daní a pojistného. Dále je zřejmé, že má-li hospodářství krizi přežít, budou podniky nějakou dobu potřebovat levné úvěry. V neposlední řadě se také vyplatí zabránit firmám v masovém propouštění. Nástroj, kterým toho lze dosáhnout, se jmenuje kurzarbeit – a stát v jeho rámci přispívá podnikům v potížích na mzdy zaměstnanců. Pak je zde vždy velká otázka náhrad. Dopadnели na republiku meteorit, je nad slunce jasné, že státní kasa nemůže masivně odškodnit v plné výši každého, kdo tím utrpěl. Je ale třeba, aby se vláda před placením neschovávala. Vyrovnání bude z logiky věci nízké, někdy i jen symbolické. Ale musí být spravedlivé – konstruované například podle poklesu tržeb.

Co se však stalo v Česku? Místo smysluplného mixu opatření dezorientovaná vláda šla na ruku zájmům velkých bank a podniků. Takže místo jednoduchého pozastavení a případného odpouštění daní a pojistného se stát vlámal do soukromoprávních vztahů a přikázal například moratorium na podnikatelské úvěry, což uvítalo mnoho předlužených firem, jejichž problémy nijak nesouvisely s krizí. Banky si prosadily vysoké státní záruky za 150 miliard korun na nové úvěry, což je jen cesta, jak odložit mizerné úvěry na bedra státu.

Symbolem nepružnosti státu a zároveň českého kutilství se stal český kurzarbeit – zatímco ostatní evropské státy jen nahodily pro krizi připravený systém zkrácených úvazků podpořených státem, v Česku se rychle musela na koleni celá podpora vymýšlet přes noc. Přitom kolik se toho o kurzarbeitu namluvilo už v minulé krizi po roce 2009! Nakonec se však až po celé krizi přijal paskvil, který nebyl použitelný. A když vypukla další krize, najednou jsme na rozdíl od Německa a mnoha dalších evropských států neměli nic, co by zabránilo masové nezaměstnanosti, bylo

předvídatelné a rychle použitelné. Proto se rychle musel vymýšlet nový model, který z logiky věci nemohl být dotažený a také pak nepomohl tak, jak by měl.

Situace zaměstnanců ale byla ještě dobrá oproti živnostníkům, na které stát zcela zapomněl. Respektive, abychom byli přesní: nakonec i pomohl, ale právě protože neměl připravené dobré nástroje fungujícího sociálního státu, tak nejprve nebyla pomoc žádná, pak dotace 25 tisíc, pak i pomoc s nájemným. Ale to už spousta živností nežila...

Koronavirus tak strhl roušku z iluzorního snu o prosperujícím státě, který umí pomoci, když je to potřeba.

Takto bychom mohli pokračovat se spoustou příběhů a strhávat jednu roušku po druhé z údajně dobře fungujícího moderního českého státu.

S nástupem hubených let spadla rouška z údajně dobře fungujícího sociálního státu s rychlou a spravedlivou sociální sítí, která vás zachytí, když na vás bez vlastní viny dolehnou těžké časy.

Vypařila se i léta tradovaná, leč už také léta nepravdivá představa, že český stát dokáže pomoci alespoň těm nejchudším – stát například vůbec nedokázal poskytovat rychle a efektivně takzvanou mimořádnou okamžitou pomoc.

Rouška spadla i ze smyšlenky, že jsou v Česku po pár kosmetických úpravách vyřešeny exekuce či insolvence, což potvrdil nápor insolventí koronavirem zdevastovaných firem.

S dočasným uzavřením hranic jsme si také strhli roušku z našeho už tak velmi opatrnického evropanství, když jsme s gustem nadávali na neakceschopnost Evropské unie, ač miliardy z eurofondů narychlo přesměrované do podpory zaměstnanosti byly v počátku krize naprosto klíčové.

A asi nejvýrazněji a nejbrutálněji byla stržena rouška z českého školství. Dekády se ujišťujeme, jak se české školství modernizuje, ale pak v koronavirové krizi i přes obrovské nasazení učitelů zjišťujeme realitu: Rodiče, učitelé a studenti mnohdy vůbec neumí spolupracovat. Moderní technologie jsou pro mnohé učitele velkou neznámou, což znásobuje také jejich neschopnost moderně vyučovat. Neroste nám tu už dlouho žádná nová generace akceschopných a byrokracií nezadušených ředitelů, kteří by bez problémů zvládli kritické momenty jako byl ten koronavirový. Odříznutím od školy se také u mnoha žáků v Česku najednou naplno ukázaly sociální a regionální rozdíly ve vzdělávání. Nic z toho

přítom nebylo už před krizí žádným tajemstvím, pravidelně na to upozorňují nejrůznější školské studie. Ale až koronavirem stržená rouška nám ukázala pravý stav věcí.

Koronavirus je tak nejen pohroma, která stála Česko, Evropu a celý svět obrovský počet životů a následný ekonomický útlum zničil mnoho slušných a poctivých živobytí. Pandemie, která měla podobu dokonalé bouře, nám ale také v Česku naprosto jasně ukázala, jak vratké a neefektivní jsou základy našeho státu. Ukázala nám mnohem hlubší krizi, než jakou by měla způsobit jedna zdravotnická katastrofa.

A my se musíme ptát, jaký je vlastně charakter současné české krize.